

Татарстан Республикасы исеменнән

**ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
КОНСТИТУЦИЯ СУДЫ
КАРАРЫ**

гражданин А.В. Орлов шикаятенә бәйле рәвештә «Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күпбалалы гайләләрне торак белән тәэммин итүнен өстәмә чаralары турында» Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2007 елның 18 декабрендәге 732 номерлы каарындагы 4 пунктының конституциячеллеген тикшерү турындагы эш буенча

Казан шәһәре

2022 елның 1 марта

Татарстан Республикасы Конституция суды Рәисе Ф.Г. Хөснәтдинов, судьялары Ф.Р. Волкова, Ф.С. Мусин, Э.М. Мостафина, Г.Л. Удачина, М.М. Хәйруллин составында,

Татарстан Республикасы Конституциясенең 109 статьясына (дүртенче өлеш), «Татарстан Республикасы Конституция суды турында» Татарстан Республикасы Законының 3 статьясындагы бишенче һәм тугызынчы өлешләренә, 39 статьясындагы беренче өлешенә һәм икенче өлешенең 1 пунктына, 68, 83, 100, 101 һәм 103 статьяларына таянып,

ачык суд утырышында «Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күпбалалы гайләләрне торак белән тәэмmin итүнен өстәмә чаralары турында» Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2007 елның 18 декабрендәге 732 номерлы каарындагы 4 пунктының конституциячеллеген тикшерү турындагы эшне карады.

Эшне карауга гражданин А.В. Орлов шикаяте сәбәп булды. Мөрәжәгать

итүче тарафыннан шикаять белдерелә торган норматив хокукий нигезләмәнең Татарстан Республикасы Конституциясенә туры килү-килмәве мәсьәләсендә килеп туган билгесезлек эшне карауга нигез булды.

Докладчы судья М.М. Хәйруллин мәгълүматын, яклар — гражданин А.В. Орлов, дәгъва белдерелә торган норматив хокукий актны чыгарган орган вәкиле — Татарстан Республикасы Төзелеш, архитектура һәм торак-коммуналь хужалык министрлыгы юридик бүлгегенең әйдәп баручы киңәшчесе Ф.М. Мөхәммәдиева анлатмаларын тыңлап, тапшырылган документларны һәм башка материалларны өйрәнгәннән соң, Татарстан Республикасы Конституция суды

бүлгеләде:

1. Татарстан Республикасы Конституция судына гражданин А.В. Орлов «Торак шартларын яхширгутга мохтаҗ күпбалалы гайләләрне торак белән тәэмин итүнең өстәмә ҹаралары турында» Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2007 елның 18 декабрендәге 732 номерлы каарының (алга таба шулай ук — Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 732 номерлы каары) 4 пункты белән үзенең конституциячел хокуклары һәм ирекләре бозылуға карата шикаять белән мөрәжәгать итте.

Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 732 номерлы каарының 4 пункты нигезендә, ата-анасы белән яшәүче һәм үз гайләләрен төземәгән ун һәм аннан да күбрәк баласы булган торак шартларын яхширгутга мохтаҗ күпбалалы гайләләр (алга таба шулай ук — ун һәм аннан күбрәк баласы булган күпбалалы гайләләр) өчен тиешле елга Татарстан Республикасында күпбалалы гайләләрнең жыелма исемлегенә кертелгән күпбалалы гайләләрнең гомуми санының 1 проценты һәм кимендә бер гайлә күләмендә беренче чиратта торак белән тәэмин итү буенча еллык квота билгеләнгән.

Шикаятында һәм аңа күшымта итеп бирелгән документлар күчмерәеннән аңлашылганча, гражданин А.В. Орлов хатыны һәм балалары белән 2013 елдан бирле торак шартларын яхшыртуга мохтажлар буларак исәптә тора һәм, күпбалалы гайлә буларак, алар гражданың Татарстан Республикасы бюджеты акчалары исәбеннән торак урын алу өчен субсидия алу хокукин раслый торган сертификат алу хокукина ия. Ун һәм андан да күбрәк баласы булган күпбалалы гайләләрне торак белән беренче чиратта тәэмин итү буенча еллык квотаны билгеләүче дәгъва белдерелә торган норма нигезендә мөрәҗәгать итүче гайләсе Татарстан Республикасы Төзелеш, архитектура һәм торак-коммуналь хужалык министрлыгы (алга таба шулай ук — Министрлык) тарафыннан формалаштырылган 2018 елга сертификатлар алучы гражданнар исемлегенә кертелгән. Субсидия күләмен билгеләгендә, Министрлык тарафыннан 2013 елда мөрәҗәгать итүче тарафыннан фатирны читләштерү буенча алыш-биреш исәпкә алынган. Кулланылган исәп-хисап белән килешмичә, гражданин А.В. Орлов гайләсе тәкъдим ителгән күләмдә субсидияне алмаган. Әлеге алыш-бирешне исәпкә алып, аның нигезендә сертификат күләмен исәпләү башкарыйлган норматив хокукий нигезләмә Татарстан Республикасы Конституция суды тарафыннан конституциячел түгел дип танылган иде (2019 елның 25 декабрендәге 87-П номерлы карап).

2019 елда мөрәҗәгать итүче гайләсендә бала үлүгә карамастан, ул үзенең гайләсен чираттагы елга сертификатлар алучы гражданнар исемлегенә керту турында, мондый исемлеккә алар инде ун бала белән 2018 елда кертелүен исәпкә алып, вәкаләтле органга гариза белән мөрәҗәгать иткән. Эмма аның гайләсе, беренче чиратта торак белән тәэмин итү шартларына туры килми башлау сәбәпле, китерелгән исемлеккә кертелмәгән. Шуңа бәйле рәвештә алар сертификат алуны гомуми тәртиптә, уннан кимрәк балалары булган гайләләр белән беррәттән, ягъни җирле үзидарә органнарында торак шартларын яхшыртуга мохтажлар буларак гражданнарны исәпкә кую вакытыннан чыгып формалаштырыла торган чират тәртибендә көтәргә мәжбүр булганнар.

Гражданин А.В. Орлов, дәгъва белдерелә торган нигезләмә, ун баласы булган гайләдә бала үлгәннән соң, беренче чиратта торак белән тәэмин ителү хокукуны югалтуны күз алдында тотмый, дип саный. Аның фикеренчә, мондый гайлә беренче чиратта торак алу хокукуна инде алдан ия булганга күрә, ул, бер баласы үлүенә карамастан, тәэмин итelerгә тиеш. Эмма, аның раславынча, хокук куллану практикасы түбәндәгечә килеп чыга: планлаштырылган елга сертификатлар алучы гражданнар исемлегенә кертелгән, эмма көтөлмәгән хәлләр аркасында аларның саны үзгәргән күпбалалы гайләләр сертификат ала алмыйлар, бу исә конституциячел дип санала алмый һәм гаделлек принцибын бозуга китерә.

Бәян ителгәннәр нигезендә гражданин А.В. Орлов Татарстан Республикасы Конституция судыннан «Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күпбалалы гайләләрне торак белән тәэмин итүнең өстәмә чарапары турында» Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2007 елның 18 декабрендәге 732 номерлы карагының 4 пунктын Татарстан Республикасы Конституциясенең 2, 13, 28 (беренче өлеш), 38 (беренче һәм өченче өлешләр), 54 (беренче өлеш) һәм 55 статьяларына туры килми дип тануны сорый, алар нигезендә кеше, аның хокуклары һәм ирекләре — ин зур хәзинә; кеше һәм граждан хокукларын һәм ирекләрен тану, үтәү һәм яклау — Татарстан Республикасының бурычы; Татарстан Республикасы — сәясәте кешегә лаеклы тормыш һәм ирекле үсеш тәэмин итүче шартлар булдыруга юнәлтелгән социаль дәүләт; закон һәм суд каршында һәркем тигез; гайлә, ана булу, ата булу, балачак һәм картлық дәүләт яклавында; дәүләт гайлә турында, ананың һәм баланың сәламәтлеген тәэмин итү һәм балаларны тәрбияләү турында кайгырта; һәркемгә яше буенча, авырган, гарипләнгән, туендыруучысын югалткан очракта, балаларны тәрбияләү өчен һәм законда билгеләнгән башка очракларда социаль тәэминат гарантияләнә; һәркем торакка хокуклы; беркем дә торагыннан нигезсез рәвештә мәхрүм ителә алмый; дәүләт хакимиите органнары һәм жирле үзидарә органнары торак төзелешен хуплыйлар, торакка хокукны гамәлгә ашыру өчен шартлар тудыралар.

«Татарстан Республикасы Конституция суды турында» Татарстан Республикасы Законының 3 статьясындагы тұгызынчы өлеше нигезендә Татарстан Республикасы Конституция суды бары тик хокук мәсъәләрен генә хәл итә һәм конституциячел суд эшләрен башкарғанда башка судлар яисә бүтән органнар компетенциясенә кергән барлық очракларда факттагы хәлләрне ачыклаудан һәм тикшерүдән тыелып кала.

«Татарстан Республикасы Конституция суды турында» Татарстан Республикасы Законының 68 статьясындагы икенче һәм өченче өлешләре нигезендә Татарстан Республикасы Конституция суды, карала торган актының мәгънәсен сұзгә-сұз, рәсми рәвештә һәм башкача шәрехләп яки хокук куллану ғамәлиятендәге мәгънәсен дә бәяләп, шулай ук норматив хокукий актлар системасындагы урынын исәпкә алып, эш буенча карап кабул итә. Татарстан Республикасы Конституция суды бары тик мөрәжәгатьтә күрсәтелгән предмет буенча һәм мөрәжәгатьтә күрсәтелгән актының конституциячеллеге шик тудыручы өлешенә карата гына карап кабул итә һәм карап кабул иткәндә мөрәжәгатьтә бәян ителгән сәбәпләргә һәм дәлилләргә бәйле булмый.

Шулай итеп, әлеге эш буенча «Горак шартларын яхшыртуға мохтаҗ күпбалалы гайләләрне торак белән тәэммин итүнең өстәмә чарапары турында» Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2007 елның 18 декабрендәге 732 номерлы карапының 4 пункты ата-аналары белән бергә яшәүче һәм үз гайләләрен кормаган ун һәм андан да күбрәк баласы булған торак шартларын яхшыртуға мохтаҗ күпбалалы гайләләрне торак белән беренче чиратта тәэммин итү өчен хокукий нигез булып торган дәрәжәдә Татарстан Республикасы Конституция судының карау предметы булып тора.

2. Мөрәжәгать итүче тарафыннан дәгъва белдерелә торган хокукий нигезләмәләр социаль яклау һәм торак законнары өлкәсенә кагыла. Россия Федерациясе Конституциясенең 72 статьясы (1 өлешнең «ж» һәм «к» пункtlары) нигезендә социаль тәэминатны да кертеп, социаль яклау, шулай ук торак законнары Россия Федерациясенең һәм Россия Федерациясе субъектларының уртак карамагында. Россия Федерациясенең һәм Россия

Федерациясе субъектларының уртак карамагындагы мәсьәләләр буенча федераль законнар һәм Россия Федерациясе субъектларының шулар нигезендә кабул ителә торган законнары һәм башка норматив хокукий актлары чыгарыла; Россия Федерациясе субъектларының законнары һәм башка норматив хокукий актлары федераль законнарга каршы килә алмый (Россия Федерациясе Конституциясенең 76 статьясы, 2 һәм 5 өлешләр).

«Россия Федерациясе субъектлары дәүләт хакимиятенең закон чыгару (вәкиллекле) һәм башкарма органнарын оештыруның гомуми принциплары турында» 1999 елның 6 октябрендәге 184-ФЗ номерлы Федераль законның 26.3 статьясындагы 2 пунктының 24 пунктчасы нигезендә балалары булган гайләләргә (шул исәптән күпбалалы гайләләргә, ялгыз ата-анага) социаль ярдәм мәсьәләләрен хәл итү Россия Федерациясе субъекты дәүләт хакимияте органнарының уртак карамактагы мәсьәләләр буенча әлеге органнар тарафыннан Россия Федерациясе субъекты бюджеты акчалары исәбеннән мөстәкыйль гамәлгә ашырыла торган (федераль бюджеттан кергән субвенцияләрдән тыш) вәкаләтләренә керә. Шулай ук әлеге Федераль законда түбәндәгеләр каралган: Россия Федерациясе субъектының дәүләт хакимияте органнары Россия Федерациясе субъекты бюджеты акчалары исәбеннән (федераль бюджеттан максатчан чыгымнарны гамәлгә ашыру өчен Россия Федерациясе субъекты бюджетына тапшырыла торган финанс чараларыннан тыш) гражданнарның аерым категорияләре өчен социаль ярдәм күрсәтүнең һәм социаль булышуның өстәмә чараларын федераль законнарда күрсәтелгән хокукны билгели торган нигезләмәләрнең булу-булмавына бәйсез рәвештә билгеләргә хокуклы. Аталган вәкаләтләрне финанслау Россия Федерациясе субъектының бурычы булып тормый, мөмкинлек булганда гамәлгә ашырыла һәм федераль бюджеттан өстәмә акча булеп бирү өчен нигез булып тормый (26.3-1 статьяның өченче һәм дүртенче өлешләре).

«Күпбалалы гайләләргә социаль ярдәм чаралары турында» 1992 елның 5 маенданы 431 номерлы Россия Федерациясе Президенты Указы белән Россия Федерациясе составындагы республикалар хөкүмәтләренә, крайларның,

өлкәләрнен, автоном берәмлекләрнен, Мәскәү һәм Санкт-Петербург шәһәрләренең башкарма хакимият органнарына, регионның социаль-икътисадый һәм демографик үсешендә милли һәм мәдәни үзенчәлекләрне исәпкә алып, күпбалалы һәм өстәмә социаль ярдәмгә мохтаж гайләләр категорияләрен ачыклау һәм күпбалалы гайләләр өчен социаль ярдәм чараларын билгеләү йөкләнгән (1 пунктның «а», «б» пунктчалары).

Күрсәтелгән норматив хокукий актларның дәвамы буларак «Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күпбалалы гайләләрне торак белән тәэмин итүнең өстәмә чаралары турында» 2007 елның 18 декабрендәге 732 номерлы карала торган каарны кабул итеп, Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты үзенә федераль законнар нигезендә бирелгән һәм Татарстан Республикасы Конституциясенең 102 (4 пункт) һәм 103 статьяларының үзара бәйле нигезләмәләренә таянган вәкаләтне дөрес гамәлгә ашырган, алар буенча Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты социаль тәэминат өлкәсендә бердәм дәүләт сәясәтен үткәрүдә катнаша, Татарстан Республикасы территориясендә федераль законнарның һәм Россия Федерациясенең башка норматив хокукий актларының, Татарстан Республикасы законнарның һәм башка норматив хокукий актларының үтәлешен тәэмин итә, Татарстан Республикасының бөтен территориясендә үтәү мәҗбүри булган каарлар һәм күрсәтмәләр чыгара.

3. Татарстан Республикасы Конституциясе, Татарстан Республикасын социаль дәүләт дип игълан итеп (13 статья), гайлә, ана булу һәм балачак дәүләт яклавында, дәүләт гайлә турында, ананың һәм баланың сәламәтлеген тәэмин итү һәм балаларны тәрбияләү турында кайгырта (38 статья, беренче һәм өченче өлешләр) дип беркетә; һәркемгә балаларны тәрбияләү өчен һәм законда билгеләнгән башка очракларда социаль тәэминат гарантияләнә (54 статья, беренче өлеш). Мәгънәсе буенча тиндәш гарантияләр Россия Федерациясе Конституциясендә, шул исәптән аның 7, 38 (1 өлеш) һәм 39 (1 өлеш) статьяларында билгеләнгән.

Китерелгэн конституциячел нигезләмәләргә Бала хокуклары турында конвенция күрсәтмәләре туры килә (БМО Генераль Ассамблеясының 1989 елның 20 ноябрендәге карары белән хупланган), ул тормышның барлык өлкәләрендә дә балалар мәнфәгатьләре һәм яшәеше ёстенлеге принцибына таянып, аны имзалаган дәүләтләргә — һәр баланың физик, ақыл, рухи, әхлакый һәм социаль үсеше өчен кирәк булган тормыш дәрәҗәсенә хокукин танудан чыгып, — ата-аналар һәм бала тәрбияләүче һәм аның өчен жаваплы булган башка затларның үзләренең сәләте һәм финанс мөмкинлекләре чикләрендә моның өчен шартлар тудырырга тиешлеген исәпкә алыш, балаларга иминлек өчен кирәkle булган яклауны һәм кайгыртуны тәэммин итәр өчен барлык закон һәм административ чаралар күрүне йөкли (3 статьяның 2 пункты, 27 статьяның 1 һәм 2 пунктлары).

Россия Федерациясе Конституция Суды берничә тапкыр күрсәткәнчә, социаль тәэминатны да кертеп, социаль яклауны Россия Федерациясе һәм аның субъектларының уртак карамагына кертеп (72 статья, 1 өлешнең «ж» пункты), Россия Федерациясе Конституциясе гражданнарның теге яки бу категорияләренә бирелә торган мондый яклауның конкрет ысуулларын һәм күләмнәрен билгеләми; әлеге мәсьәләләрне хәл итү закон чыгаручының аерым хокуки булып тора, ул Россия Федерациясе Конституциясенең 38 һәм 39 статьялары белән беркетелгән хокукларны гамәлгә ашыру гарантияләрен билгеләгәндә гайлә һәм балаларны социаль яклау чараларын, аларны дифференциацияләү критерийларын сайлап алуда, күрсәтелү шартларын һәм тәртибен регламентлаштыруда житәрлек дәрәҗәдә ирекле эш итә; ул шулай ук аларның күрсәтелү формаларын (ысуулларын) сайлап алырга һәм үзгәртергә хокуклы (2009 елның 10 ноябрендәге 17-П номерлы Карап, 2010 елның 9 ноябрендәге 1439-О-О номерлы Билгеләмә).

Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты, үзенә бирелгән дискрецион вәкаләтләрне гамәлгә ашырып, 2007 елның 18 декабрендәге 732 номерлы карары белән Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күпбалалы гайләләрне, ятим балаларны һәм ата-ана кайгыртуыннан мәхрүм калган

балаларны, шулай ук ятим балалар һәм ата-ана кайғыртуыннан мәхрум калган балалар арасыннан үзләренә беркетелгән торак урыннары булмаган затларны торак белән тәэмин итү өчен сертификатлар бирү, реализацияләү кагыйдәләрен раслаган, аларда ата-анасы белән бергә теркәлгән һәм бергә яшәүче һәм үз гайләләрен төземәгән биш һәм аннан да күбрәк баласы булган торак шартларын яхшыртуга мохтаж күпбалалы гайләләрнең торак белән тәэмин итү өчен сертификат алу хокукин билгеләгән. Соныннан әлеге кагыйдәләр үз көчен югалткан дип танылган һәм «Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының “Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күпбалалы гайләләрне торак белән тәэмин итү чаралары турында” 2007 ел, 18 декабрь, 732 нче каарына үзгәрешләр кертү хакында» Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2008 елның 16 маенданы 326 номерлы каары белән Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күпбалалы гайләләрне торак белән тәэмин итү өчен сертификатлар бирү, реализацияләү кагыйдәләренең яңа редакциясе расланган (алга таба шулай ук — Кагыйдәләр), анда ата-анасы белән яшәүче һәм үз гайләләрен төземәгән биш һәм аннан да күбрәк баласы булган күпбалалы гайләләр (үз гайләләрен төзегән күпбалалы гайлә балаларына никахта торучы яисә үз баласы (балалары) булган балигъ булган балалар керә) өчен билгеләнгән аталган социаль ярдәм чарасы 4 пунктның «а» пунктчасында беркетелгән. Торак шартларын яхшыртуга мохтаж һәм ата-анасы белән яшәүче һәм үз гайләләрен төземәгән ун һәм аннан да күбрәк баласы булган күпбалалы гайләләрне торак белән тәэмин итү буенча өстәмә ярдәм күрсәту максатларында, мондый гайләләр өчен беренче чират тәртибендә торак белән тәэмин итү буенча тиешле елга Татарстан Республикасындагы күпбалалы гайләләрнең жыелма исемлегенә кертелгән күпбалалы гайләләрнең гомуми саныннан 1 процент һәм иң кимендә бер гайлә күләмендә еллык квота билгеләүне күздә тоткан карала торган 4 пункт белән аны тулыландырып, Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты 2011 елның 20 декабрендәге 1021 номерлы каары белән шикаять белдерелә торган кааррага үзгәреш керткән.

Татарстан Республикасы Конституция судының хокукый позициясе нигезендә, үзенең хокукый табигате буенча әлеге социаль ярдәм чарасы социаль тәэмин итүнең мәжбүри төренә керми һәм, асылда, әлеге гайләләрнен тормыш дәрәҗәсен яхшыртуның өстәмә алымы буларак билгеләнә (2011 елның 5 октябрендәге 44-П номерлы, 2013 елның 10 июлендәге 54-П номерлы, 2019 елның 25 декабрендәге 87-П номерлы каарлар).

3.1. Дәгъва белдерелә торган норманың хокукый мәгънәсеннән һәм сүзгә-сүз эчтәлегеннән чыгып, анда ун һәм андан да күбрәк баласы булган күпбалалы гайләләр өчен беренче чиратта торак белән тәэмин итү буенча еллык квота рәвешендә билгеләнгән гарантия уңай демографик тенденцияләрне стимуллаштыруга һәм беркетүгә, мондый гайләләргә аерым гавами-хокукый статус бирүгә һәм аларга шулай ук торак шартларын яхшыртуга мохтаж дип танылган, ләкин балалары азрак булган күпбалалы гайләләр арасында Татарстан Республикасы бюджеты акчалары исәбеннән торак урын алганда өстенлекләр бирүгә юнәлдерелгән.

Ун һәм андан да күбрәк баласы булган күпбалалы гайләләрнен Татарстан Республикасы бюджеты акчалары исәбеннән торак урын алу хокукын гамәлгә ашыру механизмы Кагыйдәләр белән регламентланган, алар нигезендә әлеге гайләләргә бу хокукны раслаучы исемле таныклык булган сертификат бирелә (2 пункт). Шуңа бәйле рәвештә дәгъва белдерелә торган норманың конституциячеллеген гражданин А.В. Орлов тарафыннан белдерелгән аспекттә бәяләү сертификат бирү тәртибен билгели торган Кагыйдәләр нигезләмәләре белән аның норматив бәйләнешеннән башка мөмкин түгел. Мондый алым дәгъва белдерелә торган нормада каралган хокук үзеннән-үзе, аның фактта гамәлгә ашырылуын тикшермичә, юридик әһәмияткә ия булмавы белән бәйле, чөнки моннан башка анда салынган гарантияләрнен чын мәгънәсөн бәяләү мөмкин түгел. Карада торган хокук гражданнар яғыннан да, шулай ук вәкаләтле гавами хакимият органнары яғыннан да үзара бәйләнешле этаплар кысаларында тормышка ашырыла торган гамәлләр комплексын башкару зарурлыгын беркетүче Кагыйдәләрнен

нигезләмәләрендә норматив гамәлгә ашырыла: беренче чиратта торак белән тәэмүн итү квотасын исәпкә алыш, сертификат алуга дәгъва итүче күпбалалы гайләләр исемлеген формалаштыру һәм аннан соң сертификат бирү.

Башлангыч этапта сертификат алу хокукина ия гражданнар исемлегенә керту өчен гражданнар Кагыйдәләрнең 9 пунктында каралган хокукин раслый торган документларын үзләре торак шартларын яхшыртуга мохтажлар буларак исәптә торган жирле үзидарә органнарына тапшыралар. Жирле үзидарә органнары, әлеге документларны тапшырган көннән алыш, аларны тикшерү эшен оештыралар, аның нәтижәләре буенча гражданың сертификат алу хокукин тану һәм аны тиешле исемлекләргә керту йә гражданың мондый хокукин танудан баш тарту турында карап кабул ителә (12 пункт). Кагыйдәләрнең 15 пункты нигезендә жирле үзидарә органнары ел саен, 1 октябрьгә кадәр, планлаштырыла торган елга гражданнар исемлекләрен формалаштыра һәм аларны Министрлыкка кертә, ул, Кагыйдәләрнең 16 пункты нигезендә, 1 ноябрьгә кадәр Татарстан Республикасында күпбалалы гайләләрнең җыелма исемлеген (алга таба — Ҙыелма исемлек) планлаштырыла торган елга гражданнар жирле үзидарә органнарында торак шартларын яхшыртуга мохтажлар буларак исәпкә куелган шул ук хронологик эзлеклелектә формалаштыра һәм раслый; Ҙыелма исемлекне раслаганнан соң, жирле үзидарә органнары Министрлыкның соравы буенча Ҙыелма исемлеккә кертелгән гражданнарның билгеләнгән тәртиптә расланган хокукин раслый торган документларын үз эченә алган исәпкә алу эшләре күчермәләрен кертә (16.1 пункт).

Әлеге исемлекләр нигезендә, Кагыйдәләрнең 17 пункты буенча, Министрлык, тиешле финанс елына Татарстан Республикасы бюджетында күпбалалы гайләләрне торак белән тәэмүн итүгә каралган акчалар чикләрендә ел саен, 1 декабрьгә кадәр, планлаштырыла торган елда, ун һәм аннан да күбрәк баласы булган күпбалалы гайләләрне беренче чиратта торак белән тәэмүн итү квотасын исәпкә алыш, сертификатлар алучы гражданнар исемлеген төзи (алга таба — сертификатлар алучы гражданнар исемлеге).

Китерелгэн хокукий җайга салу, мөрәжәгать итүчеләр яғыннан да, жирле үзидарә органнары һәм Министрлык яғыннан да законсыз гамәлләрне булдырмас өчен, Кагыйдәләрдә билгеләнгән срокларда мәгълүмат тапшыруның нәтижәле процедурасын тормышка ашыруга, дәүләт социаль ярдәмен күрсәтүнен адреслылыгын тәэмин итүгә юнәлдерелгән һәм тиешле финанс елына Татарстан Республикасы бюджетында каралган акчалар чикләрендә торак бүләп бирү планлаштырыла торган күпбалалы гайләләр санын ачыклау зарурлыгына бәйле.

Карала торган эшкә карата кулланганды, югарыда санап үтелгән оештыру-процедура чараларының төп бурычы булып күпбалалы гайләнен беренче чиратта сертификат алу өчен хокукий нигезләрен ачыклау, ә атап әйткәндә гайләдә кимендә ун бала булу кебек ачыклаучы факторны билгеләү тора. Шул ук вакытта, ун һәм аннан да күбрәк баласы булган күпбалалы гайләләрне сертификатлар алучы гражданнар исемлегенә керте, беренче чиратта торак белән тәэмин итү хокуки барлыкка килү (тану) вакыты ачыклана, ә бу, үз чиратында, мондый гайләләрнең Кагыйдәләр белән билгеләнгән срокта сертификат алу гарантиясе булып тора.

Шуның белән бергә, карала торган Кагыйдәләрнең хокукий нигезләмәләренең эзлекле тотнаклы логикасы нигезендә күпбалалы гайләдә кимендә ун бала булу сертификат бирү этабында да кирәkle шарт булып тора. Шулай, Кагыйдәләрнең 20 һәм 22 пунктлары буенча Министрлык тапшырылган исәпкә алу эшләренең күчермәләре нигезендә сертификатларны рәсмиләштерә һәм аларны гражданнарга тапшыру өчен жирле үзидарә органнарына жибәрә. Шул ук вакытта турыдан-туры инде рәсмиләштерелгән сертификат алу өчен, Кагыйдәләрнең 23 пункты нигезендә, граждан жирле үзидарә органына Кагыйдәләргә 6 күшымта нигезендә билгеләнгән формада тиешле гариза һәм гражданның һәм аның гайлә әгъзаларының шәхесен раслый торган документлар тапшыра. Шул ук вакытта, аталган күшымтаның эчтәлегеннән һәм аны куллану практикасыннан чыгып, әлеге гариза граждан тарафыннан күпбалалы гайләнен сан яғыннан составын һәм аның торак белән

тәэмин итүгө мохтаҗлығын раслау максатларында тапшырыла, бу фактта гражданнарны кабат тикшерүне аңлата, аның кысаларында сертификатлар алучы гражданнар исемлегенә кертелгән вакытта гражданнарың булган шартлары — нигезләре, сертификат бирелгән вакытка аларда булган шартлар — нигезләр белән чагыштырыла.

Әмма юридик техника күзлегеннән караганда, Кагыйдәләрнең 17 пунктында каралган тәртиптә беренче чиратта сертификат алу хокуки сертификатлар алучы гражданнар исемлегенә керту юлы белән инде танылган гражданнарга карата үткәрелгән тикшерүнен мәгънәсен һәм эчтәлеген дөрес итеп аңлатырга мөмкинлек бирми торган Кагыйдәләрнең 23 пунктындагы билгеле бер житешсезлекләрен дә исәпкә алмаска ярамый. Аерым алганда, норматив хокукий акт текстында күпбалалы гайләнең беренче чиратта сертификат алуга хокуклылығын, тиешле процедура каарларын кабул итү шартларын һәм нигезләрен кабат раслау бурычын билгели торган нигезләмәләр юк, шулай ук анда гражданнар тарафыннан теге яки бу каар белән килешмәүне белдерү мөмкинлеге беркетелмәгән. Моннан тыш, әлеге эштә карала торган мәсьәләгә карата сертификатлар алучы гражданнар исемлегенә кертелгән гражданнар беренче чиратта сертификат алу шартларына туры кilmәгәn очракта Министрлык нинди каар кабул итәргә — сертификат бирудән баш тартырга һәм (яки) сертификатлар алучы гражданнар исемлегеннән төшереп калдырырга — тиеш булуы аңлашылмый.

Гавами хакимият органнары тарафыннан нинди каарлар кабул итепергә тиеш булуы, шул исәптән аларның нинди нәтижәләргә китерүе турындагы мәсьәләдә жирле үзидарә органнары тарафыннан исәпкә алу эше документларын тапшырмаган яисә тулысынча тапшырмаган очракта Министрлык тарафыннан сертификат рәсмиләштерелмәвендә күз алдында тоткан Кагыйдәләрнең 21 пункты нигезләмәләре дә билгесезлекне юкка чыгармый. Аның гавами хакимият органнарының үзара бәйләнеше элементларының берсе булып торуы һәм Кагыйдәләрнең 23 пункты белән логик-хокукий бәйләнешкә ия булмавы сүзгә-суз эчтәлегеннән ачыктан-ачык

күренгәнлектән, юридик конструкциядән һәм әлеге норманың карала торган хокукий җайга салудагы урыныннан чыгып, аның максатчан билгеләнешен бер мәгънәдә аңлат булмый.

Тиешле җайга салу булмау сәбәпле Кагыйдәләрнең 23 пункты Кагыйдәләрнең 17 пунктындагы хокукий мәгънәсе белән каршылыкка керә һәм шуның белән аның, югарыда күрсәтелгәнчә, гайләнең беренче чиратта торак белән тәэммин итүгә хокуклы булуы сертификатлар алучы гражданнар исемлегенә кертелгән вакытта ук инде танылган булуында күренгән мәгънәсенең аермасын бетерә. Бу Кагыйдәләрнең 17 һәм 23 пунктлары белән беркетелгән шикаять белдерелә торган норманы гамәлгә ашыру механизмының бөтен тулылығын какшата һәм ахыр чиктә сертификатны бирү максатын — ун һәм аннан да күбрәк баласы булган күпбалалы гайләләрне торак белән беренче чиратта тәэммин итүне шик астына куя.

Хокукий җайга салуның гамәлдәге моделе — исемлекләргә керту административ тәртиптә гомуми рәвештә гамәлгә ашырылу, ә сертификатны бирү, Кагыйдәләрнең 23 пунктының турыдан-туры эчтәлегеннән чыгып, ситуациягә карап (ирекле) башкарылу — карала торган хокукка чынлыкта гамәлдә булмаган, ә иллюзор характер биргәнгә күрә конституциячел кабул ителми. Китерелгән билгесезлек дәгъва белдерелә торган норманың һәм Кагыйдәләрнең югарыда күрсәтелгән нормалары нигезләмәләрен саклауда, үтәүдә һәм куллануда бертәрлелеккә каршы килә һәм, димәк, хокук куллану практикасында каршылык китереп чыгара.

Шуның белән Татарстан Республикасы Конституция суды «Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күпбалалы гайләләрне торак белән тәэммин итүнең өстәмә чаралары турында» Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2007 елның 18 декабрендәге 732 номерлы каарының 4 пункты, Кагыйдәләрнең 17 һәм 23 пунктлары нигезләмәләре белән тыгыз бәйләнештә булып, ун һәм аннан да күбрәк баласы булган күпбалалы гайләнең сертификатны беренче чиратта алу хокукуны билгеләп, Кагыйдәләрнең әлеге пунктларында билгеләнгән аны гамәлгә ашыру механизмында билгесезлек

бар, бу конституциячел хокукларны һәм ирекләрне яклау гарантияләрен киметә, тигезлек һәм хокук өстенлеге, гражданнарның законга һәм дәүләт (гавами хакимият) гамәлләренә ышанычын саклау принципларын, шулай ук гражданнар хокукларының тотрыклылыгын һәм гарантияләнүен бозуга китерә дигән нәтижәгә килә.

Россия Федерациясе Конституция Суды берничә тапкыр билгеләп үткәнчә, Россия Федерациясе Конституциясендә, аның 1 (1 өлеш), 4 (2 өлеш), 15 (1 һәм 2 өлешләр) һәм 19 (1 һәм 2 өлешләр) статьяларында беркетелгәннәрдән килеп чыга торган хокукый норманың ачыклыгы, төгәллеге һәм бер мәгънәдә булуы гомумхокукый критериен, хокукый дәүләт, закон өстенлеге һәм юридик тигезлек принципларын үтәмичә, аны бертөрле аңлау һәм, димәк, куллану мөмкин түгел; хокукый җайга салуның бер мәгънәле булмавы, ачык булмавы һәм каршылыклылыгы аның эчтәлеген тәңгәл анлатуга каршы килә, хокук куллану процессында чикләнмәгән карау мөмкинлеген бирә, башбаштаклыкка китерә һәм шуның белән конституциячел хокукларны һәм ирекләрне яклау гарантияләрен какшата; шуңа күрә хокукый норманың билгелелеге таләбен бозу үзеннән-үзе мондый норманы Россия Федерациясе Конституциясенә каршы килә дип тану өчен тулысынча житәрлек булырга мөмкин (2011 елның 20 декабрендәге 29-П номерлы, 2015 елның 2 июнендәге 12-П номерлы, 2017 елның 19 июлендәге 22-П номерлы, 2018 елның 16 мартандагы 11-П номерлы h.b. каарлар).

Шуның белән бергә Татарстан Республикасы Конституция суды, акыллы тотнаклылык принцибына таянып һәм объектив килеп туган чынбарлыкны исәпкә алыш, конституциячел яклана торган кыйммәтләр балансын саклау максатларында әлеге эштә Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 732 номерлы каарындагы дәгъва белдерелә торган 4 пунктын, ул аны гамәлгә аширу тәртибен җайга сала торган норматив хокукый нигезләмәләр системасында ун һәм аннан да күбрәк баласы булган күпбалалы гайләләрне беренче чиратта торак белән тәэмин иту максатларында сертификат бирү мәсьәләсен хәл иткәндә төрлечә якын килергә юл куйган

дәрәҗәдә Татарстан Республикасы Конституциясенә туры килми дип танудан тыелып калу мөмкин дип саный. Бу әлеге хокукый норманы хокук өлкәсеннән төшереп калдыру мондый гайләләрнең беренче чиратта торак белән тәэмин итүгә булган хокукларын нигезсез чикләүгә китерергә мөмкин булуы белән бәйле.

Татарстан Республикасы Конституция суды, сертификатны рәсмиләштерү һәм (яки) бирү этапында кабат тикшерү уздыру үзеннән-үзе аны регламентлаштыручы хокукый жайга салу хокук кулланучылар һәм гражданнар өчен шул исәптән гражданнарга карата торак белән тәэмин итүгә хокукны гамәлгә аширу турыдан-туры бәйле нинди процедура каарлары кабул ителергә мөмкин булын алдан күрергә мөмкинлек бирә торган тулы, ачык һәм аңлаешлы эзлекле гамәлләр алгоритмы булганда гына акланырга һәм нигезләнергә мөмкин булын ассызыклау кирәк дип саный.

Шуңа бәйле рәвештә Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетына — Татарстан Республикасы Конституциясе таләпләреннән чыгып һәм әлеге каарны исәпкә алыш — күбалалы гайләләргә сертификат рәсмиләштерүне һәм бирүне регламентлаштыра торган, шул исәптән, әлеге тикшерү нәтижәләре буенча кабул ителә торган процедура каарларын һәм аларга карата шикаять бирү тәртибен күрсәтеп, алар тарафыннан сертификат алу өчен хокукый нигезләрне тикшерү административ процедуранарын беркетеп, сертификат бирү тәртибенә «Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының “Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күбалалы гайләләрне торак белән тәэмин итү чаралары турында” 2007 ел, 18 декабрь, 732 нче каарына үзгәрешләр кертү хакында» Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2008 елның 16 маенданы 326 номерлы каары белән расланган Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күбалалы гайләләрне торак белән тәэмин итү өчен сертификатлар бирү, реализацияләү кагыйдәләре нигезләмәләрен бертөрле куллануны тәэмин итә торган үзгәрешләр кертергә кирәк.

Мондый нәтижә Россия Федерациясе Конституция Судының хокукый позициясенә тулысынча жавап бирә, ул, әгәр норманы аңлату, барыннан да элек суд актларында, аны интерпретацияләүдә тотрыклы аермалыкларны юкка чыгарырга мөмкинлек бирмәсә һәм башка нормалар белән чагыштырганда, йә үзе мондый аңлашылмаучанлыклар тудырса, аның хәтта конституциячел законнар белән үзара бәйләнешен чагыштырып караганда да тиешле аңлатылуы мөмкин түгел, шуның белән бергә туры килми торган нәтижәләр һәм хокук куллануның төрле варианtlары, һәркайсы аерым, хокукый жайга салуның теге яки бу конституциячел кабул ителә торган моделендә юридик нигезләрдән мәхрүм ителмәскә мөмкин; бу очракта норманы закон нигезендә төгәлләштерү тиешле хокукый жайга салуның гамәлдәге эчтәлеген ачыклауның, әгәр дә бердәнбер мөмкин ысулы булмаса да, аеруча корректлы ысулы булып тора, дип күрсәткән (2013 елның 23 декабрендәге 29-П номерлы, 2015 елның 2 июнендәге 12-П номерлы, 2015 елның 25 июнендәге 17-П номерлы h.b. карарлар).

3.2. Социаль ярдәм чараларын бирү мәсьәләсендә хокукый мәнәсәбәтләр үзенчәлеге аларны жайга салуның мөмкин булган ысууларының күптөрлөлөгеннән тора, димәк, Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты шактый дискрециягә ия, ләкин ул тигезлек, гаделлек һәм башка конституциячел принциплар белән чикләнгән, күбалалы гайләләрнең ихтыяжларын мөмкин кадәр күбрәк канәгатьләндерерлек шундый хокукый жайга салу ысулын сайлауга омтылырга тиеш.

Шуңа бәйле рәвештә Татарстан Республикасы Конституция суды гайләдә ун һәм аннан да күбрәк бала булу, һичшикsez, мондый гайләне беренче чиратта торак белән тәэммин итү өчен сертификат бирү мәсьәләсендә мөһим һәм әһәмиятле шарт булып торуын билгеләргә кирәк дип саный. Шул ук вакытта, ун һәм аннан да күбрәк баласы булган күбалалы гайләнене сертификатлар алучы гражданнар исемлегенә кертү вакытыннан алыш сертификат үзе бирелгәнчегә кадәрге чорның дәвамлы булуын исәпкә алыш, мондый күбалалы гайләдә гражданнарның ихтыярына бәйсез рәвештә

көтөлмәгән хәлләр булырга мөмкин, алар сертификатлар алучы гражданнар исемлегенә керту турындагы мәсьәләне хәл иткәндә мондый исемлекләргә кертүдән баш тарту өчен нигез була алыр иде, аерым алганда, беренче чиратта сертификат алу хокукуна ия гайләдә бала үлеме. Мондый шартларда Татарстан Республикасы Конституция суды Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетына сертификатта күрсәтелә торган һәм бирелә торган торакның гомуми мәйданы күләмен яңадан исәпләү механизмын билгеләү мәсьәләсен ун һәм аннан да күбрәк баласы булган, сертификатлар алучы гражданнар исемлегенә инде кертелгән һәм шуның белән бергә алар өчен беренче чиратлылык хокукун саклап калып, бирелгән хокукны гамәлгә ашыруны көткән күпбалалы гайләнең факттагы сан яғыннан составыннан чыгып карауны максатка ярашлы дип саный. Бу гражданнарның законга һәм дәүләт гамәлләренә ышанычын саклау принцибына жавап бирер иде, хокукый жайга салуның акыллы тотрыклылыгын саклап калуга һәм сертификатлар алучы гражданнар исемлегенә кертелгән гайләләр тарафыннан, дәгъва белдерелә торган норма белән гарантияләнгән сертификатларны беренче чиратта алу хокукун акланмаган чикләүгә юл қуймауга, шулай ук әлеге максатларга бүлеп бирелә торган акчаларны нәтижәле файдалануга ярдәм итәр иде.

Мондый алым Россия Федерациисе Конституция Судының хокукый позициясенә тулысынча туры килә, аның эчтәлегеннән куренгәнчә, балалар туу һәм тәрбияләү белән бәйле рәвештә дәүләт ярдәменең өстәмә чаралары, гайләне конституциячел-хокукый һәм традицион анлауда, аны ныгытуга ярдәм итүгэ юнәлдерелергә тиеш, шуңа бәйле рәвештә закон чыгаручы тиешле хокукый жайга салуны гамәлгә ашырганда мондый төрдәге чараларның максатчан юнәлеше булган бу өлкәне игътибарсыз калдырырга хокуклы түгел (2021 елның 29 июнендәге 30-П номерлы карап).

Бәян ителгәннәр нигезендә, «Татарстан Республикасы Конституция суды турында» Татарстан Республикасы Законының 6 статьясына, 66 статьясындагы беренче һәм икенче өлешләренә, 67 статьясындагы беренче,

икенче һәм алтынчы өлешләренә, 68, 69, 71, 73 һәм 104 статьяларына таянып, Татарстан Республикасы Конституция суды

карап чыгарды:

1. Әлеге эштә Татарстан Республикасы Конституция суды «Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күбалалы гайләләрне торак белән тәэмин итүнен өстәмә чарапары турында» Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2007 елның 18 декабрендәге 732 номерлы каарының 4 пунктын Татарстан Республикасы Конституциясенә туры килми дип танудан тыелып кала.

Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетына — Татарстан Республикасы Конституциясе таләпләреннән чыгып һәм әлеге Каарны исәпкә алып — күбалалы гайләләргә сертификат рәсмиләштерүне һәм бирүне регламентлаштыра торган, шул исәптән, әлеге тикшерү нәтижәләре буенча кабул ителә торган процедура каарларын һәм аларга шикаять бирү тәртибен күрсәтеп, алар тарафыннан сертификат алу өчен хокукый нигезләрне тикшерү административ процедуralарын беркетеп, сертификат бирү тәртибенә «Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының “Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күбалалы гайләләрне торак белән тәэмин итү чарапары турында” 2007 ел, 18 декабрь, 732 нче каарына үзгәрешләр керту хакында» Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының 2008 елның 16 маенданы 326 номерлы каары белән расланган Торак шартларын яхшыртуга мохтаж күбалалы гайләләрне торак белән тәэмин итү өчен сертификатлар бирү, реализацияләү кагыйдәләре нигезләмәләрен бертөрле куллануны тәэмин итә торган үзгәрешләр кертергә кирәк.

2. Әлеге Каар катгый, шикаятькә дучар ителә алмый, игълан ителү белән үз көченә керә, турыдан-туры гамәлдә була һәм башка органнар һәм вазыйфаи затлар тарафыннан раслануны таләп итми.

3. Элеге Карап «Ватаным Татарстан», «Республика Татарстан» газеталарында һәм «Татарстан Республикасының хокукий мәгълүматның рәсми порталы»нда (PRAVO.TATARSTAN.RU) кичекмәстән басылып чыгарга тиеш. Карап шулай ук «Татарстан Республикасы Конституция суды хәбәрләре»ндә басылып чыгарга тиеш.

№ 104-П

**Татарстан Республикасы
Конституция суды**